

رمزگشایی خط آغاز ایرانی جدید

سیستم نگارش ایرانی «عیلامی خطی» متعلق به هزاره سوم پیش از میلاد

این مقاله ترجمه و خلاصه‌ای است از مقاله The Decipherment of Linear Elamite Writing که توسط فرانسوا دوسه با مشارکت و همکاری کامبیز طیب‌زاده (دانشگاه کنتاکی شرقی در ریچموند، آمریکا)، متیو کروان (پژوهشگر)، ژان پیترو باسلو (دانشگاه اورینتال ناپل، ایتالیا) و جیانی مارکزی (دانشگاه بلونیا، ایتالیا) به سرپرستی و مسئولیت فرانسوا دوسه در مجله معتبر و بین‌المللی آشورشناسی Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie 2022, 112 (1), p. 11-60 پس از طی فرایند داوری علمی بسیار سخت‌گیرانه، پذیرفته و منتشر شده است. نویسنده مسئول مقاله از زحمات آقایان جلیل بختیاری، سجاد علی بیگی و حسن افشاری در ویراستاری متن فارسی تشکر می‌کند.

فرانسوا دوسه باستان‌شناس فرانسوی و متخصص دوره مفرغ (۳۵۰۰-۱۸۰۰ پیش از میلاد)، دکترای خود را در سال ۲۰۱۱ از دانشگاه سوربن گرفت. وی سال ۲۰۰۶ در مأموریت باستان‌شناسی جبرفت شرکت کرد و از آن زمان تاکنون به تحقیقاتش در زمینه تمدن هلیل‌رود ادامه داده است. فرانسوا دوسه از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰ در ایران زندگی می‌کرده و پژوهشگر دانشگاه تهران بوده است. او از سال ۲۰۰۶ کار رمزگشایی خط عیلامی خطی را آغاز کرد و نهایتاً در سال ۲۰۲۰ موفق به رمزگشایی آن شد. او در حال حاضر ساکن فرانسه بوده و مشغول آماده‌سازی چاپ نهایی تمام متون عیلامی خطی (آغاز ایرانی جدید) است. پروژه علمی بعدی او رمزگشایی باستانی‌ترین سیستم نوشتاری در جهان، سیستم نوشتاری «آغاز عیلامی» است.

تصویر ۱: جزئیات جام مروودشت (متن عیلامی خطی Q؛ سده ۲۱ پیش از میلاد؛ با مجوز موزه ملی ایران)

فرانسوا دوسه François Desset

مترجم: مریم دوسه

e-s-o-t wa-s-n-ra-p

فرانسوا دوسه

سال‌های ۲۰۵۰ تا ۱۸۵۰ پیش از میلاد تاریخ‌گذاری می‌کنند (تصویر ۷). علاوه بر مشکل کم‌بودن تعداد کافی متون، از دیگر عوامل مهم دخیل در رمزگشایی، دسترسی به رونوشت دقیق و وفادار به متن اصلی است. شاید در نگاه اول تهیه رونوشت دقیق از متن حک شده بر روی اثر باستانی امری پیش‌پاافتاده و بدیهی به نظر برسد، اما در بسیاری از موارد این‌طور نیست. این یکی از بزرگ‌ترین مشکلات من در زمینه رمزگشایی بود. زمانی که کار رمزگشایی را در سال ۲۰۰۶ میلادی آغاز کردم، تنها تصویری از یک طرف این ظروف را در اختیار داشتم؛ بنابراین تنها بخشی از کتیبه‌ها را دیده بودم. انتظار من برای دیدن کتیبه‌های کامل تا سال ۲۰۱۵ میلادی به طول انجامید و پس از سال‌ها

میان سال‌های ۲۳۰۰ تا ۱۸۸۰ پیش از میلاد در جنوب ایران استفاده می‌شده است. به این فهرست اضافه کنیم؛ نگارش عیلامی خطی (نگاه کنید به تصویرهای ۱ و ۲).

سیستم نگارش عیلامی خطی که نخستین بار در سال ۱۹۰۳ میلادی توسط باستان‌شناسان فرانسوی در کاوش‌های شوش محوطه باستانی مهم در جنوب غربی ایران (نگاه کنید به تصویرهای ۲ و ۳) کشف شد، با وجود تلاش‌های فراوان تا به امروز رمزگشایی نشده بود. این موضوع بیشتر ناشی از محدود بودن تعداد کتیبه‌ها بوده است. برخی از کتیبه‌های عیلامی خطی به‌دست‌آمده از شوش، در بردارنده متونی نوشته‌شده به خط میخی نیز بوده‌اند (تصویر ۴). خط میخی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد در میان‌رودان (بین‌النهرین) شکل گرفت و در سده نوزدهم رمزگشایی شد. در سده بیستم به واسطه پژوهش‌های دانشمندانی مانند P. Meriggi و F. Bork, C. Frank, W. Hinz، برخی از نشانه‌های سیستم نگارش عیلامی خطی (به واسطه رمزگشایی خط میخی) به‌درستی خوانده شدند؛ آنها این کار را از طریق خوانش نام‌های اینسوشیناک (i-n-su-š-na-k₍₂₎) یا i-n-su-ši-na-k₍₂₎، خدای بزرگ شوش، پوزوروشیناک (pu-zu-r-su-ši-na-k₍₂₎)، فرمانروای شوش در سده ۲۲ پیش از میلاد و پدرش شین‌پسهوک (ši-n-pi-s-hu-k[i-r]) یا (i-n-pi-s-hu-k[i-r]) انجام دادند (تصویر ۵). پس از آن رمزگشایی عیلامی خطی به بن‌بست خورد و ادامه تلاش‌ها حاصلی نداشت.

۱- رمزگشایی سیستم نگارش عیلامی خطی

پژوهش‌ها در زمینه رمزگشایی نگارش عیلامی خطی در اوایل سده ۲۱ میلادی با دستیابی به مجموعه جدیدی از کتیبه‌های عیلامی خطی حک شده بر روی ظروف استوانه‌ای شکل نقره‌ای موسوم به «کونانکی» (kunanki) از بن‌بست خارج شد. این ظروف عمدتاً در مجموعه خصوصی آقای هوشنگ محبوبیان در لندن نگهداری می‌شوند و محل کشف آنها در کام‌فیروز در نزدیکی شهر باستانی انزان، تل ملیان کنونی بوده است (تصویرهای ۲ و ۶). تل ملیان محوطه باستان‌شناسی مهمی است که در دهه ۱۹۷۰ میلادی توسط باستان‌شناسان آمریکایی کاوش شده است. طرف‌های کونانکی را از منظر گونه‌شناسی میان

کی نامور دادشان زینهار بدان تا نهانی کنند آشکار چو آزاد گشتند از بند او بچستند به ناچار پیوند او نبشتن به خسرو بیاموختند دلش را به دانش برافروختند نبشتن یکی نه که نزدیک سی چه رومی چه تازی و چه پارسی چه هندی چه چینی و چه پهلوی نگاریدن آن کجا بشنوی

معمولاً در رشته‌های علوم انسانی، از جمله تاریخ، به‌جز در موارد معدود، به سختی می‌توان به نتیجه‌گیری قطعی رسید. رمزگشایی یک سیستم نگارش باستانی احتمالاً یکی از همین نمونه‌ها است. در میان جدیدترین رمزگشایی‌های انجام‌شده در نیمه دوم سده بیستم، می‌توان به سیستم نگارش میسینی خطی B (تمدن باستانی در نیمه دوم هزاره دوم در یونان و جزیره کرت) در دهه ۱۹۵۰ میلادی توسط A. Kober، M. Ventris و J. Chadwick، خط گلیف‌های مایا (سیستم نوشتاری قوم مایا در مکزیک) توسط T. Proskouriakoff و Y. Knorozov، همچنین هیروگلیف‌های لووی/آناتولی توسط I. Gelb, P. Meriggi, E. Laroche، D. Hawkins و A. Morpugo-Davies اشاره کرد. هم‌اکنون ما می‌توانیم سیستم نگارش ایرانی مهمی را که بر مبنای دانش کنونی

تصویر ۲: نقشه کلی محوطه‌های باستانی ذکرشده در متن. مکان‌هایی که کتیبه‌های عیلامی خطی در آنها یافت شده با یک ستاره سیاه نمایش داده شده است (تصویر از فرانسوا دوسه)

تصویر ۳: نمای هوایی از شوش (با مجوز پایگاه میراث فرهنگی شوش)